

Голові разової спеціалізованої вченої
ради PhD 12746
Маріупольського державного
університету
д. е. н., професору
Тарасенку Денису Леонідовичу

ВІДГУК

офіційного опонента доктора політичних наук, професора, професора кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка» **ХОМИ Наталії Михайлівни** на дисертаційну роботу **ОСПОВОЇ Злати Олександрівни** на тему: *«Гумор в політичній культурі українського суспільства за умов російської агресії»*, подану до захисту у разову спеціалізовану вчену раду PhD 12746 Маріупольського державного університету на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

Ступінь актуальності теми дисертації

Проблематика функціонування гумору в умовах війни становить вагомий науковий інтерес у межах сучасної політичної науки, оскільки охоплює широкий спектр соціально-комунікативних практик і справляє суттєвий вплив на динаміку суспільно-політичних процесів, включно з формуванням колективної ідентичності, легітимацією наративів та мобілізаційними механізмами. Водночас наслідки цих процесів є амбівалентними, поєднуючи як конструктивні, так і в окремих випадках деструктивні ефекти.

Український контекст повномасштабної війни надає дослідженню гумору особливої теоретичної та практичної значущості. Від 2022 року гумор в Україні став помітним елементом публічного дискурсу, що долучений до конструювання колективних уявлень про війну, ворога, власну ідентичність тощо. У цьому сенсі гумор виступає не лише як реакція на екстремальні умови воєнного часу, а як інструмент символічної політики, що впливає на формування моральних меж допустимого та сприйняття реальності. Український кейс став своєрідною «лабораторією» гумору часів війни, у межах якої особливо виразно проявляється його функціональна амбівалентність.

Актуальність проблематики посилюється наявністю внутрішньої суспільної напруги навколо окремого українського гумористичного контенту. Це увиразнюється в зафіксованих публічних скандалах та різних інтерпретаціях його прийнятності. Один і той самий гумористичний контент, як показує досвід України, може виконувати як терапевтичну й консолідаційну функції, так і сприйматися як форма символічного насилля, узалежнено від

індивідуального і колективного досвіду війни. Це актуалізує проблему етичних меж гумору, що визначаються змінними суспільними нормами та «червоними лініями» прийнятної комунікації в умовах травматичного досвіду війни.

Особливий суспільний запит в Україні є на вивчення проблеми зростання частки агресивного гумору як адаптивної реакції на війну. Хоч такий гумор і виконує мобілізаційну та інші функції, сприяє зниженню страху, але його поширення може становити ризик довгострокової нормалізації агресивних комунікативних практик і розширення меж прийнятного насильства, що потенційно може ускладнити процеси повоєнного відновлення України. Як механізм колективної ідентифікації гумор зміцнює відчуття «ми», однак одночасно може продукувати нові лінії розмежування між соціальними групами з різним досвідом проживання війни.

З огляду на це, дослідження гумору в умовах російської агресії має не лише аналітичне, але й прикладне значення, пов'язане з питаннями стратегічних комунікацій, культурної політики та майбутньою повоєнною реінтеграцією.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість положень дисертації є відповідною сучасним вимогам до наукових досліджень. Представлення проблематики, яку розробила З. О. Осіпова, свідчить про високий фаховий рівень здобувачки, її зацікавленість темою. Дослідження визначає та вивчає місце та роль гумору в політичній культурі українського суспільства, з'ясовує особливості функціонування гумору та специфіки трансформації гумористичних практик у сучасному політико-комунікативному просторі за умов російської агресії. У роботі дисертанткою: систематизовано теоретико-методологічні підходи до вивчення місця та ролі гумору; визначено функції та типологію політичного гумору; з'ясовано типи гумористичного дискурсу в українському політичному просторі; досліджено ефективність використання гумору українськими політиками в політичному дискурсі соціальних мереж; простежено еволюцію гумористичних практик в українській політичній культурі від історичних форм до сучасних цифрових медіапрактик; вивчено гумор як форму політичної участі на прикладі конкретних гумористичних перформансів та онлайн-практик.

Методологія дослідження є комплексною, що цілком виправдано метою і завданням дослідження. Дисертантка застосувала адекватний набір методологічного інструментарію, який включає контент-аналіз, кількісний аналіз використано для оцінки ефективності гумористичних публікацій через показник Engagement Rate (коефіцієнт залученості), функціонально-цільовий аналіз, кейс-стаді та ін. Ці методи виконують чіткі функції в загальній «картині» дослідження.

3. О. Осіпова у вступі до дисертації обґрунтовує науковий інтерес та актуальність обраної теми, визначає мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкриває наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, відомості про апробацію та структуру дисертації.

У Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження гумору в політичній культурі» (с. 25-82) систематизовано представлені концептуальні підходи до вивчення гумору в політичній науці (с. 25-56); визначені функції та типологія політичного гумору, які наявні в сучасних наукових дослідженнях (с. 56-81).

У підрозділі 1.1. «Концептуальні підходи до вивчення гумору в політиці та політичній культурі» розкрито авторське бачення співвідношення гумору та політичної культури (с. 25-26). Дисертантка виходить з позиції, що гумор проявляється в контексті політичної культури, якщо її (культуру) трактувати як певну конфігурацію цінностей, символів, а також зразків політичної поведінки (підходи Р. Такекра, Д. Пола, В. Кимлічки та ін., с. 29). Акцентовано на важливості осмислення гумору не тільки як культурного явища, а і як специфічної форми політичної участі громадян (с. 38), носія культурних кодів та спільного знання (с. 52-56). Цінним є акцент дисертантки на роботах, які доводять різнохарактерний вплив цифровізації на гумор в політичних процесах (с. 39-43). Важливою є систематизація дисертанткою результатів досліджень про роль гумору в умовах різних політичних режимів (с. 41-47).

Важливо, що в межах аналізу історіографії дисертантка систематизувала наявні дослідження про гумористичну спадщину воєнного часу (кейси минулих воєн переважно ХХ ст.) (с. 48-51). Результати досліджень вказали на уже певну традиції розгляду гумору як: 1) інструмента психологічного захисту, культурного осмислення війни; 2) соціального механізму, який допомагає людям справлятися з викликами війни. Гумор в умовах воєн в оцінці низки згаданих у дисертації учених представлений як захисний механізм, засіб опору або повернення відчуття контролю над власним життям, стратегія подолання труднощів і т. ін. При цьому вказані й роботи, у яких автори довели й можливі негативні наслідки гумору під час війни (с. 49-51), його використання як інструмента пропаганди (с. 51). Уважаємо, що охоплена дисертанткою багатогранна історіографія дозволила в наступних частинах роботи дати об'єктивну оцінку гумору без беззастережного схиляння щодо його позитивів, довести контроверсійність ролі гумору під час війни.

У підрозділі 1.2. «Функції та типологія політичного гумору в сучасних наукових дослідженнях» дисертантка представила, що гумор виступає об'єктом вивчення багатьох наук. Визначено підходи до тлумачення гумору в науковій літературі (с. 56 і далі), вказано дослідження про взаємодію політики та гумору (с. 60-61). Особливо важливою є група праць учених про гумор в системі громадсько-політичного активізму, ненасильницького опору та виживання в критичні періоди («соціальна травма» за П. Штомпкою) (с. 62). Важливість звернення у дисертації до таких досліджень вбачаємо у тому, що вони розкривають компенсаторні функції гумору в умовах збройних конфліктів, воєн та інших надзвичайних ситуацій. Представлені дослідження,

які показують місце та роль гумору в чутливих питаннях геополітики (с. 65-66), стратегічних комунікаціях (с. 67). Систематизовано функції гумору, які найчастіше визначаються дослідниками (с. 70-74). У контексті теми дисертації важливе місце має звернення дисертантки до досліджень про «гумор шибеника», «чорний гумор» (с. 76-77, 158-159). Важливе значення мають оцінки дослідників теми гумору його значення як інструмента ненасильницького активізму (с. 78).

У Розділі 2 «Гумористичний дискурс в українському політичному просторі» проаналізована типологія гумористичного дискурсу (с. 85-107), розглянуто гумор у політичній комунікації та дипломатії на прикладі аналізу стратегій українських еліт у мережі X (Twitter) (с. 107-134). Гумор визначений частиною політичного дискурсу (с. 87).

Підрозділі 2.1. «Типологія гумористичного дискурсу: суб'єктний, функціонально-цільовий та медіаформатний виміри» представляє авторський підхід дисертантки до аналізу українського гумористичного дискурсу за типологічним методом на основі трьох аналітичних осей – суб'єктної, функціонально-цільової, медіаформатної (с. 87-106). Опрацьовані приклади дозволили дисертантці зробити висновок, що гумор може виконувати широкий спектр функцій – від інструмента політичної боротьби та самопрезентації до засобу суспільної консолідації та критики влади (с. 106). Поділяємо думку З. О. Осіпової, що в умовах війни гумор стає інструментом символічного опору, консолідації суспільства та протидії ворожим наративам, однак він швидко змінюється під впливом низки чинників (с. 106-107).

Дисертантка опрацювала значний обсяг гумористичного контенту, частина якого стосується періоду повномасштабної російської агресії. Втім, на нашу думку, доцільно було б сфокусуватися лише на 2022-2025 роках з огляду достатні обсяги контенту за час повномасштабної війни.

У підрозділі 2.2. «Гумор у політичній комунікації та дипломатії: стратегії українських еліт у мережі X (Twitter) в умовах безпекових викликів» З. О. Осіпова верифікує гіпотезу, що гумористичний контент, який політики публікують в соціальних мережах та онлайн медіа, має більший рівень взаємодії з аудиторією порівняно з не гумористичним контентом (с. 107, 131). Для цього проведено емпіричне дослідження практик використання гумору українськими політиками у мережі X (Twitter) (с. 108-112).

Дисертантка провела статистичний аналіз ефективності гумористичних і негумористичних твітів (с. 112-113, Додаток 1). Відзначимо як позитив чітке визначення дисертанткою застережень щодо застосування обраної методології, які важливо врахувати при інтерпретації результатів (с. 113-115).

У дисертації проаналізовані твіти українських політиків з урахуванням особливостей їх персональних комунікативних стратегій (с. 115-134). Влучно відзначені характеристики твітів політиків, як-от складні форми комічного, переважно сарказму та іронії в контенті В. Зеленського (с. 115-116), самоіронія П. Порошенка (с. 117-118), виважене використання гумору та сарказму Д. Кулебою (у часі обіймання ним посади міністра закордонних справ) (с. 118-119) та ін.

У Розділі 3 дисертації «Гумор як структурно-функціональна складова політичної культури українського суспільства» (с. 137-184) досліджено динамічний розвиток гумористичних практик українців, представлено гумор як форму політичної участі в умовах воєнного стану.

Підрозділ 3.1. «Еволюція гумористичних практик в політичній культурі українського суспільства» дисертантка звертається до давніх українських гумористичних традицій (с. 140-142). Значна увага приділена зміні представлення гумору завдяки цифровізації (с. 151), яка радикально розширила можливості горизонтальної комунікації (с. 149). Широко аналізуються мемні конструкції (с. 151-152, 158, 163 і т. д.). Дисертантка вказала на обмеження гумору як інструмент контрпропаганди (с. 152). Звернено увагу на формування українського стендапу (с. 154-155). З. О. Осіпова аргументує, що в Україні гумор «працює як механізм ритуалізації травматичного досвіду» (с. 157).

У підрозділ 3.2. «Гумор як форма політичної участі в умовах воєнного стану (на прикладі акцій "Картонкового майдану")» дисертантка обґрунтувала тезу, що гумор став інструментом політичної мобілізації та формування національної єдності (с. 159-160). Гумор в межах проведення «Картонкового майдану» дисертантка дослідила на основі аналізу 193 зображень протестних написів, зібраних із публічних джерел (с. 168, Додаток 2), які З. О. Осіпова ідентифікувала як такі, що містять гумористичний контент. Для аналізу мовних стратегій протестної комунікації дисертантка використала дискурс-аналіз (с. 171). У межах дослідження виявлено афіліативний, самоіронічний та ін. гумор (с. 171-172). На прикладі цієї протестної акції дисертантка аргументувала, що гумор здатен бути активною формою політичної дії, що поєднує делегітимізацію влади з мобілізацією підтримки та формуванням колективної ідентичності.

Висновки та рекомендаційні положення, які викладені у роботі дисертантом, містять наукові обґрунтовані теоретичні та практичні положення.

Дисертацію написано українською мовою. Застосована у роботі наукова термінологія є загальноприйнятною, стиль викладення результатів дослідження забезпечує доступність її сприйняття та використання. Дисертація оформлена відповідно до вимог, які висувають до робіт такого рівня, результати дослідження викладені у науковому стилі.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях

Ретельний аналіз сучасних літературних даних та ефективна послідовність дослідницької роботи зі застосуванням сучасних наукових методів свідчить про високий рівень вірогідності одержаних З. О. Осіповою результатів дисертаційного дослідження. Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані у роботі, мають беззаперечну наукову цінність.

Використання ідей, концепцій, текстів інших авторів мають посилання на відповідні наукові джерела та оформлені відповідно до вимог.

Найважливіше значення з теоретичної та практичної позиції, за нашою оцінкою, мають положення наукової новизни, що стосуються:

- розробки авторської типології гумористичного дискурсу;
- доведення ефективності гумористичного контенту, продюкованого українськими політиками у соціальних мережах;
- аналізу протестів в Україні (кейс «Картонкового майдану») як форми гумористичного перформансу та неконвенційної політичної участі в умовах воєнного стану (заборона на проведення масових заходів);
- авторського бачення функцій політичного гумору;
- методології дослідження політичного гумору в цифровому середовищі.

Констатуємо, що сформульована З. О. Осіповою наукова новизна дисертації засвідчує високий рівень авторського бачення шляхів сформульованої дослідницької проблеми.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій у наукових публікаціях автора забезпечується тим, що основні наукові результати викладено у 13 публікаціях, зокрема – 5 наукових статтях, які опубліковані у вітчизняних фахових виданнях з політичних наук, 1 статті – у закордонному виданні. Дисертантка також опублікувала 7 тез доповідей на національних та міжнародних науково-практичних конференціях.

Аналіз змісту опублікованої анотації засвідчує відповідність ключовим положенням, викладеним у тексті дисертації. Анотації та текст дисертації оформлені відповідно до чинних вимог.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження

Практична значущість вивчення місця та ролі гумору в політичній культурі українського суспільства за умов російської агресії є високою як для політичної науки, так і для інституту держави. Цінність вивчення теми, яку підняла дисертантка, є багатоаспектною:

– для політичної науки ця цінність вбачається, *найперше*, у:

1. розширенні теоретичних уявлень про політичну культуру через інтеграцію гумору як механізму символічної комунікації та інтерпретації політичної реальності;

2. поглибленні розуміння неформальних інструментів політичної участі та впливу в умовах війни;

3. розвитку методологічних підходів до аналізу політичного дискурсу, зокрема через вивчення гумору як індикатора суспільних настроїв, колективних травм і форм опору;

– для інституту держави ця цінність вбачається, *найперше*, у:

1. можливості використання гумору як інструмента стратегічних комунікацій та публічної дипломатії, зокрема у протидії дезінформації та ворожій пропаганді;

2. зміцненні національної стійкості (резильєнтності) через підтримку символічних форм єдності та колективної ідентичності завдяки гумору;
3. підвищенні ефективності комунікації між владою та суспільством шляхом використання зрозумілих і культурно релевантних форм подання інформації;
4. формуванні адаптивних підходів до протидії інформаційно-психологічним операціям через врахування ролі гумору як інструменту деморалізації противника та мобілізації власного населення.

Відтак у темі, яку підняла у дисертації З. О. Осіпова, вбачаємо безумовну теоретичну та практичну цінність. Ми звернули увагу лише на кілька аспектів, однак їх перелік не можна уважати вичерпним.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Відзначаючи в цілому високий науковий рівень виконаної роботи, водночас зупинимося на окремих положеннях і висновках дисертації З. О. Осіпової, які мають дискусійний характер або ж потребують додаткового обґрунтування.

1. На нашу думку, у дисертації доцільно концептуалізувати «гумор воєнного часу» як окремий вид у типології гумору (за критеріями контексту появи та функціонування гумору, його тематикою, функціями тощо) та визначити його унікальні характеристики. Гумор воєнного часу доцільно визначити як контекстуально та функціонально зумовлений тип гумору. Новизну роботі додала б авторська теоретико-методологічна характеристика гумору воєнного часу, а також визначення сукупності його характеристик, які б репрезентували цей тип гумору як інструмент адаптації, спротиву тощо. Цей високополітизований тип гумору формується навколо досвіду війни, тобто небезпек, втрат, страху, невизначеності тощо. Він часто працює з болісними темами, нерідко є «чорним», не обов'язково викликає сміх, а радше створює ефект напруженої іронії або емоційного розрядження. Це гумор, який дозволяє говорити про смерть, руйнування та абсурд війни, і завдяки цій здатності він може знижувати рівень тривоги, сприяє збереженню внутрішньої рівноваги, «нормалізує» ненормальну реальність. Гумор воєнного періоду доцільно позиціювати як багатофункціональну соціокультурну практику, що поєднує адаптаційні, комунікативні, мобілізаційні та ін. функції й виступає важливим елементом символічного виміру війни. Відтак уважаємо, що Розділ 1 доцільно було б посилити підрозділом з авторською концептуалізацією гумору воєнного часу. Зауважимо, що у тексті роботи дисертантка звертає увагу на характеристики гумору воєнного часу, але не представляє їх системно, що дозволило б говорити про авторську концептуалізацію гумору воєнного часу.

2. Дисертантка виходить із того, що трансформація форматів політичної участі через поширення гумору, карнавалізації та ігрових практик, є наслідком глобалізаційних і модернізаційних процесів, кризи довіри до традиційних інститутів представництва, розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (с. 161). Водночас таке пояснення, на нашу думку, фіксує радше

похідні (інструментальні та інституційні) чинники, залишаючи поза увагою глибинні культурно-цивілізаційні передумови цих змін. Маємо на увазі, що в умовах постмодерну (др. пол. XX ст.) відбулася принципова трансформація самої природи політики – її поступова театралізація, візуалізація, насичення перформативними практиками і т. ін. У цьому контексті гумор, карнавалізація та ігрові практики стали не лише реакцією на кризу довіри, технологічні зміни тощо, а органічними елементами постмодерної політичної культури, в якій розмиваються межі між серйозним і іронічним, політичним і розважальним, а також між реальністю та її медійними репрезентаціями. Відтак доцільно було б розширити аналітичну рамку дослідження, розглянувши означені явища не тільки як відповідь на сучасні соціально-політичні трансформації, а і як прояв більш фундаментального зсуву – переходу до постмодерної логіки функціонування політики, де театралізація та ігрова компонента набули системного характеру.

Однак при цьому потребує додаткового пояснення той факт, що гумор воєнного часу присутній і до постмодерну (дисертантка згадує про кейси часів Першої та Другої світових воєн). Залучення цього виміру аналізу дало б змогу розширити спектр причин та чинників, які зумовили інтеграцію гумору в складну тематику війни. Не виключаємо, що постмодерн не привніс гумор у тему війни, а, можливо, радикалізував, медіатизував ті механізми, які виникли значно раніше.

3. Дисертантка широко оперує поняттям *«політичний гумор»*; це словосполучення заявлено і як одне з ключових слів дослідження. Водночас у тексті роботи фактично аналізується ширше коло явищ, ніж те, що традиційно охоплюється в межах усталеного розуміння політичного гумору як гумору, безпосередньо спрямованого на політичних акторів, інститути влади чи політичні рішення. Йдеться передусім про гумористичні практики, що виникають у повсякденному соціальному середовищі, репрезентують реакції «знизу» та відображають не лише ставлення до політики як такої, але й до ширшого спектра соціальних відносин, норм, ідентичностей і культурних уявлень. Як показано в Розділі 3, ці елементи набувають політичного виміру не за своєю первинною природою, а внаслідок контексту їхнього функціонування та інтерпретації.

У цьому сенсі більш аналітично релевантним, на нашу думку, є оперування поняттям *«соціально-політичний гумор»*. Воно дозволяє концептуально охопити не лише гумор, спрямований на політичні об'єкти у вузькому значенні, а й ширший спектр соціокультурних практик, що опосередковано політизуються або продукують політичні ефекти в процесі комунікації.

4. У дисертації не порушене питання про допустимі межі гумору в умовах війни та на майбутньому повоєнному етапі, коли кількість чутливих питань очевидно не зменшиться. У роботі згадуються лише обмеження на проведення масових заходів в умовах воєнного стану, де власне гумор може стати формою вираження настроїв. При цьому за останні роки є чимало прикладів, коли гумор спричиняв бурхливі публічні реакції (скетчі Студії

«Квартал 95», «Дизель Шоу», окремих стендап-коміків). Для одних конкретний прояв гумору є прийнятним, але для інших – травматичний. Гумор в умовах війни став дуже амбівалентним інструментом, бо, з одного боку, здатен певною мірою консолідувати суспільство, підтримувати громадян, але, з іншого боку – може сильно травмувати, посилювати агресію та стирати моральні межі. Доцільно показати, що один і той самий гумор може викликати дуже відмінну реакцію людей, залежно від їх досвіду життя в умовах війни. У гуморі можуть проявитися стигматизація, стереотипізація, дискримінація тощо. Якщо звернутися до західного гумору, то там жартують про дуже контроверсійні теми, однак українська ситуація є особливою з огляду на багатоаспектний деструктивний вплив російської агресії.

Відтак це актуалізує питання етичних меж гумору в умовах надзвичайної соціальної чутливості війни та подальшого повоєнного відновлення України. Можливо, доцільно ставити питання про формування своєрідної рамки «культури гумору», яка не стане цензурою, а може стати результатом відкритих обговорень громадськості, акторів розважальних проєктів, стендап-коміків, урядовців, психологів, соціологів та ін. щодо визначення певних «червоних ліній» та чутливих питань.

5. Дисертантка у роботі звернула увагу на агресивний тип гумору (с. 80, 134, 172, 187 і т. д.), його присутність в Україні як до повномасштабної війни (с. 98, 99), так і під час війни (с. 171, 181). Однак потребують уточнення питання, що впливають із цієї тенденції:

- які наслідки може мати тенденція до помітного зростання частки агресивного гумору? Чи може через такий гумор відбутися розширення меж прийняттого насильства та навіть нормалізація агресивного стилю комунікації? Чи здатен такий гумор створити додаткову соціальну напругу між різними групами і, відтак, ускладнити як консолідацію суспільства в умовах нинішньої протидії державі-агресору, так і процеси повоєнної відбудови?

- якщо агресивний гумор нині виконує функцію адаптаційного інструменту, то з часом постане потреба в інших культурних практиках, які сприятимуть відновленню емпатії, складності мислення та соціальної довіри. Оскільки державні інституції України вже сьогодні працюють над планами повоєнної відбудови, реінтеграції тощо, постає питання: чи здійснюються наразі кроки в напрямі формування політики у сфері політичної культури, або ж які рекомендації та для яких інституцій могли б бути сформульовані дисертанткою? Наявність таких рекомендацій суттєво посилила б практичне значення дисертації.

6. Низка міркувань стосуються теоретико-методологічного розділу дисертації:

- підрозділ 1.2. значною мірою став продовженням історіографічного підрозділу 1.1. На нашу думку, структура роботи стала б чіткішою, якби уся історіографія була зібрана в підрозділі 1.1., а підрозділ 1.2. був присвячений методології дослідження. Натомість про методологію ми у дуже стислому вигляді дізнаємося лише зі Вступу (с. 20-21) і довший час при

читанні роботи не маємо достатньої інформації про застосовані методи та їх результати. Лише у Розділі 2 (с. 108-112) дисертантка вказала, як саме аналізувала твіти політиків з мережі X.com, як використала коефіцієнт взаємодії (Engagement Rate), які емпіричні дані були зібрані за допомогою мови програмування Python та бібліотеки twikit і тощо. На нашу думку, зміст та логіка застосування конкретного методологічного інструментарію мали бути представлені саме в окремому методологічному підрозділі у Розділі 1, тоді як масиви зібраних даних уже інтерпретуються у наступних розділах роботи, представляються в додатках (що й було зроблено З. О. Осіповою);

- варто звернути увагу на потребу послідовного збору теоретичного матеріалу саме в межах Розділу 1. Наприклад, теоретичні положення дуже важливої концепції карнавалізації М. Бахтіна присутні в різних частинах тексту дисертації (с. 63-64, 139, 141, 149, 164, 169, 180 і т. д.), однак очікувано вона мала б бути викладена в межах 1.1. «Концептуальні підходи до вивчення гумору в політиці та політичній культурі», а далі в тексті дисертації доцільно було б обмежитися лише відсиланням до цієї концепції;

- оскільки тема дисертації стосується функціонування гумору в умовах війни, на нашу думку, історіографічний огляд доцільно було б сфокусувати не на широкому колі досліджень гумору в політиці загалом, а на роботах, присвячених аналізу гумору в умовах воєн, збройних конфліктів та інших надзвичайних періодів у житті держав і суспільств. Такий підхід дав би змогу чіткіше окреслити ступінь наукової розробленості саме цієї проблематики, а також виявити наявні «білі плями» у дослідженні зазначеного явища.

Викладені зауваження не ставлять під сумнів отримані фундаментальні, ґрунтовні наукові результати та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації З. О. Осіпової. Висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, окреслюють перспективні напрями подальших наукових розробок досліджуваної теми.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Дисертаційна робота ОСІПОВОЇ Злати Олександрівни на тему «Гумор в політичній культурі українського суспільства за умов російської агресії» є завершеним самостійним науковим дослідженням, в якому розв'язане дослідницьке завдання визначення місця та ролі гумору в умовах війни. Детальний розгляд та аналіз положень, викладених в дисертації, дозволяє зробити висновок, що аналізована дисертація є завершеним дослідженням, що має достатньо високий ступінь обґрунтованості основних положень і висновків.

Уважаємо, що дисертація ОСІПОВОЇ Злати Олександрівни на тему «Гумор в політичній культурі українського суспільства за умов російської агресії» відповідає спеціальності 052 Політологія, вимогам нової редакції Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» (зі змінами) та вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами). Відтак авторка дисертації, Осіпова Злата Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»

Наталія ХОМА

Підпис Наталії ХОМИ засвідчую

Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Роман БРИЛИНСЬКИЙ